

KEMAL TEMEL • Gecekondu Site Rezidans

KEMAL TEMEL 1988'de Şanlıurfa'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Şanlıurfa'da tamamladı. 2012'de Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nden mezun oldu. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde yüksek lisansa başladı. Yüksek lisans (2015) ve doktora derecelerini (2023) BUÜ Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü'nde aldı. 2018-2020 arasında Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalıştı. Bu kitabın yayımlandığı sırada BUÜ Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu'nda öğretim görevlisi olarak çalışmakta ve kent ve çalışma sosyolojisi alanlarında akademik çalışmalarına devam etmektedir. Bu kitabın dışında *Muhafazakâr Düşünce ve Idealkent* gibi çeşitli dergilerde yayımlanmış makaleleri ve *İsyan ile İtaat Arasında Arafta Bir Sendikal Hareket* adlı bir kitabı var.

İletişim Yayınları 3356 • Araştırma-İnceleme Dizisi 569

ISBN-13: 978-975-05-3574-1

© 2023 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2023, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Gürsel Egemen Ergin

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Yağmur Yıldırım

DİZİN Mehmet Atala

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

KEMAL TEMEL

Gecekondu Site Rezidans

Bursa'da Sınıf ve Mekân

Kerem'e...

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	9
TEŞEKKÜR.....	11
SUNUŞ · ŞENOL BAŞTÜRK.....	15
Giriş	19
Araştırmanın kuramsal güzergâhı.....	21
Neden Bursa?.....	27
Veri toplama yöntemi.....	30
BİRİNCİ BÖLÜM	
UNUTULAN MEKÂN	33
Klasik sınıf sosyolojisi neden gözardı eder?.....	33
Kent araştırmalarında kaybolan sınıf.....	40
21. yüzyılda mekânın önemi.....	44
İKİNCİ BÖLÜM	
KENT SINIFINA NASIL DAHİL OLUR?	49
Sınıfın kültürel dönüşü.....	49
Sınıfın reddinin reddi: Bir araç olarak Pierre Bourdieu.....	54
Sınıfın kültürel analizi ve kentler.....	59
Yeni Bourdieuyen kent araştırmaları.....	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

“KAPİTALİZMİN TAŞRASINDAN” MERKEZİNE

BURSA’NIN AYRIMI	73
Bursa’nın özgün değeri	76
Bursa’da kentsel gelişimin beş döneminde mekânsal ayırım	79
19. yüzyıldan Cumhuriyet’e kentsel ayırım	81
Coğrafi kuzeyin gecekondularına karşı coğrafi güneyin apartmanları (1960-1980)	90
“Yukarıdakiler ve aşağıdakiler” (1980-1990)	98
İşçi kooperatiflerine karşı modern toplu konutlar (1990-2000)	106
“Gülümseyin, Nilüfer’desiniz” (2000-2020)	116
Dönüşen sanayinin Nilüfer’de örgütlenme hareketi	126
Kentin sınıfsal dönüşümü	139

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SINIF VE MEKÂNIN ÜRETİMİ	149
Araştırma deseninin oluşumu	152
Örneklem seçimi ve araştırmanın yöntemi	155
Katılımcıların demografik bilgileri	160
Verilerin analizi	161

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÜÇ ŞEHİRİN HİKÂYESİ	163
Bursa’da mekânsal ayrışmanın sınıf-kültürel görünüşleri	163
Yıldırım: Zorunluluğun adresi	165
Arabayatağı: “Yerliler ve sakinler”	167
Mimar Sinan	179
Osmangazi: Kadim şehirden endüstriyel kente	192
Akpınar: Bursa’nın ilk işçi sınıfı banliyösü	195
Dikkaldırım: “Burası varoş, orası Nişantaşı”	205
Nilüfer: Step cemiyetinden site cemiyetine	219
Odunluk: “Bursa’nın Manhattan’ı”	223
Yüzüncüyıl: “Üye olmayan giremez”	240
Toplumsal sınıflar Bursa’yı nasıl paylaşıyor?	257
SONUÇ	269
GÖRÜŞME ÇİZELGESİ	274
KAYNAKÇA	275
DİZİN	294

KISALTMALAR

BEBKA	Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı
BOSB	Bursa Organize Sanayi Bölgesi
BTSO	Bursa Ticaret ve Sanayi Odası
DOSAB	Demirtaş Organize Sanayi Bölgesi
FSM	Fatih Sultan Mehmet Bulvarı
GÖB	Gecekondü Önleme Bölgesi
HOSAB	Hasanağa Organize Sanayi Bölgesi
İMSİAD	İnşaat Mütcahhitleri Sanayici ve İş İnsanları Derneđi
MCA	Çoklu Mütcabiliyet Analizi (Multiple Correspondence Analysis)
MİA	Merkezi İş Alanı
NOSAB	Nilüfer Organize Sanayi Bölgesi
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TOKİ	Toplu Konut İdaresi
UEDAŞ	Uludağ Elektrik Dağıtım Şirketi

TEŞEKKÜR

Sınıf, sosyal bilimlerde ender rastlanan engin bir kavramsal çatıya sahiptir. Ancak bu genişlik aynı zamanda teorik bir zafiyeti ortaya çıkarabilmektedir. Kavramın literatürde yarattığı polemğin geniş bir uzama sahip olması, popüler tahayyülde yarattığı muğlak çağrışım ve sırtına yüklenen “politik sorumluluk”, kavram hakkında tutarlı bir yorum devşirmeyi çoğunlukla güçleştirir. Giddens (1999: 9) sınıf üzerine girişilecek bir araştırmada kavram hakkında şimdiye kadar yapılan analizlerin çoğunluğunun dahil edilmesi durumunda bunların içinde kaybolma riskine karşı uyarıda bulunur. Marx sonrası sınıf üzerine yazılan metinlerin kahir ekseriyetinin kavramın yazgısını politik-ontolojik bir çizgide tutma çabası; Weber’le sınıfın politik gündeminden sıyrılarak daha analitik bir çizgiye oturması ve iki teorisyenin takipçileri arasında orta sınıfı sınıflandırma sorunu hakkında süregelen tartışma. Öyle ki çağdaş sınıf sosyolojisinin önde gelen neo-Marksist teorisyenlerinden Erik Olin Wright (2017b: 388), sınıfa dair sunduğu kapsamlı literatürün ardından, “orta sınıflar bilmecezinin” hallolması için yeni, bütünlüklü bir ilkenin peşinde koşarken hangi yolun takip edilmesi gerektiğinin belli olmadığı itirafında bulunur. Bu yüzden sınıf hakkında çalışma yapanların, yapmak isteyecekleri en

son şey herhalde kavramın sosyal teorideki konumuna karşılık mekânda somut gerçeklikler aramak olurdu. Buna Türk sosyal biliminde sınıf sosyolojisine verilen “değeri” de eklersek sınıfla ilgili mekânda girilen bir araştırmanın akıbeti hakkında araştırmacının kaygılarının birkaç kat daha artacağını öngörmek çok zor olmaz.

Sınıfın ve mekânın canlı, kanlı karşılığını Bursa şehri özelinde incelemek istediğimde bu çetrefil durumun döngüsel bir hal alacağını tahmin ediyordum. Bu güçlüklerin üstesinden gelerek araştırmanın nihayete ermesi birçok kişinin emeği sayesinde oldu. Başta kıymetli hocam Doç. Dr. Şenol Baştürk, toplumsal sınıflar arasındaki rekabeti mekâna taşıyan dinamikler ve bunun teorik zemine nasıl kavuşturulacağına dair kaygılandığım zamanlarda yardımını esirgemedi. Bu kaygıları ustalıklıca bertaraf ettiği gibi, çalışmanın nicel safhasındaki analizlerin yapılmasında da büyük katkılar sundu. Hocamın üzerimde emeği çoktur. Kendisine gönülden teşekkürlerimi sunmam zorunluluktan öte kadirşinaslıktır. Bursa Uludağ Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümünde henüz lisans yıllarında birçok ders aldığım Dr. Öğr. Üyesi Memet Zencirkıran’a öğrenciliğimin ilk yıllarından itibaren her daim gösterdiği yakın alakadarlığı ve yol göstericiliği için hususen teşekkür etmem gerekir. Akademik güzergâhımın şekillenmesine vesile olan değerli Hocam Prof. Dr. Ferudun Yılmaz araştırmanın yürütülmesine imkân sağlayan zorlu koşulları bir hayli kolaylaştırdı. Kendisine teşekkürün ötesini borçluyum. Prof. Dr. Veyssel Bozkurt ve Prof. Dr. Nadir Suğur’un tavsiye ve eleştirileri çalışmanın son halini almasında etkili oldu. Hem Veysel Hocama hem de Nadir Hocama şükranlarımı sunuyorum.

Araştırma BUÜ Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından SDK-2022-915 nolu proje adıyla desteklendi. Projenin yürütülmesi sürecinde BAP birimine de verdiği destekten ötürü teşekkür etmem gerekir.

Akademik yükümlülüğünü tek başına üstlensem de çalışmanın yükünü doğrudan ve dolaylı çok sayıda kişi üstlendi. Başta Araş. Gör. Dr. Nagihan Memiş ve Araş. Gör. Neşe Aral Bur-

sa'nın "sınıfsal" haritasının çıkarılmasında çok yardımcı oldular. Doç. Dr. Fatih Gürses anketlerin hazırlanmasına destek verdi. Değerli dostum Dr. Öğr. Üyesi Bilal Afşin çalışmanın tasahih görevini üstlendi. Saha araştırması esnasında katılımcılara ulaşmak nitel bir araştırmayı yürütmenin en zor tarafıydı. Erkan Suveydas bu zorluğun üstesinden gelmemi sağladı. Görüşme yaptığım 21 katılımcı -özellikle işçiler- dar zamanlarını bana ayırdılar, kendilerinin ve başkalarının hikâyelerini anlattılar. Bursa'nın üçe bölünmüş yapısıyla onların hikâyeleri arasındaki özdeşliği kurmamı sağladılar. Sağ olsun, var olsunlar.

Bu süreçte moral ve motivasyon olarak desteğini esirgemeyen çok kişi var. Hepsini buraya yazmak güç. Ancak değerli fikirlerini esirgemeyen Sami Özbağkırın, Mehmet Aydemir ve Dr. Gürkan Ataç'ı anmadan geçemem. Bursa'nın yakın geçmişine tanıklık etmeleri şehrin başına gelenleri anlamamda kolaylık sağladı. Sundukları düşünsel mihmandarlık için teşekkür ederim.

Çalışmanın nihayete ermesinde en büyük desteği sevgili eşim Nurten'den gördüm. Araştırma boyunca bazen gün aşırı bazen her gün, bitmek bilmeyen "teorik kaygıları" dinleme zahmetine katlandı; yazdığım her satırı titizlikle okuyarak çalışmanın formüle edilmesine yardım etti; yetmedi, evdeki iş yükümün de tamamını üstlendi. Bunlar için kendisine derin bir minnet ve şükran borçluyum. 2 yaşındaki oğlum ayrı bir teşekkürü hak ediyor. Ondan çaldığım oyun hakkına itiraz etmediği gibi çalışma odasının yolunu her tuttuğumda "hadi bitir" mesajını veren buruk gülümsemesiyle beni her daim motive etti.

Kitabın yayımlanması Tanıl Bora'nın çalışmaya gösterdiği duyarlılık sayesinde oldu. Bunun için kendisine ve İletişim Yayınları'na gönülden teşekkür ederim.

SUNUŞ

ŞENOL BAŞTÜRK

Elinizdeki çalışmaya benim asıl katkım, bir gözlemimi paylaşmaktan ibarettir. Bir yaz gününün sabahında Bursa'nın doğusundan batısına doğru hareket eden (buradan sembolik bir anlam çıkarmak da mümkündür) bir metro vagonunun içinde üniversite kampüsüne doğru gidiyordum. Vagon, hınca hınç doluydu. Sanayi işçilerinin, işyerlerinin ve Bursa'nın dağ köylerine gitmek isteyenlerin de aktarma duraklarının olduğu "küçük sanayi" istasyonuna gelindiğinde kalabalığın büyük bir kısmı metrodan indi. Tenhalaşan vagona karşımda duran bir genç, yanındaki Bursa'yı fazla tanımadığı belli olan arkadaşına döndü ve "Şimdi sadece evler ve arabalar değil; insanlar da değişecek," dedi. Sosyal olgular, genelde en net şekilde gündelik hayatın sıradan akışları içerisinde fark edilir. Gerçekten de arkadaşlar arasındaki bu konuşma, Bursa'da 20. yüzyılın sonunda baş döndürücü bir hıza ulaşan kentsel değişim sürecini, son derece açık biçimde anlatıyordu. Kent dokusu doğu-batı aksında genişlerken mekânlar, birbirinden neredeyse bir tabakanın katmanları gibi gözle görünür şekilde ayrıışmıştı. Sadece topografya ve konutlar değil; insanların tavır ve yaşam tarzları da bu ayrımlara uygun gelişim göstermişti. Bu ayrımların, hangi toplumsal olgular ve sınıf dinamiklerinden türediğı üzerine dü-